

Σχόλια στην «Ψυχολογία του Αθεϊσμού»

Είναι γνωστό ότι πολλοί νεοαπολογητές χρησιμοποιούν όλο και πιο συχνά πλέον, τα κείμενα των αιρετικών -για αυτούς- καθολικών ή προτεσταντών, αφού προφανώς το μυαλό εκείνων είναι πιο ανεπτυγμένο από των ορθοδόξων, για να μας φέρουν “ενδιαφέρουσες” θεωρίες, που θα αποδείξουν τον...θρίαμβο της Ορθοδοξίας.

Μια τέτοια περίπτωση είναι η «Εισαγωγή στην Ψυχολογία του Αθεϊσμού» του “ψυχολόγου” Paul C. Vitz. Μεταφρασμένη από την ΟΟΔΕ εδώ.

Όταν το πρωτοδιάβασα γέλασα. Η λογική και τα επιχειρήματα του είναι λαϊκίστικης ψυχολογίας επιπέδου μεσημεριανάδικου. Μετά διαπίστωσα μεγάλο αριθμό σελίδων που τον αναφέρουν και προφανώς θεωρούν τις απόψεις του επιστημονικές και σπουδαίες.

Βέβαια στο θέμα της ψυχολογίας έχουμε τον τελευταίο καιρό γίνει μάρτυρες πολλών παπάδων ή θεολόγων που είναι και “ψυχολόγοι” και προσπαθούν να χρησιμοποιούν ότι τους συμφέρει από τα πορίσματα της ψυχολογικής έρευνας για να πείσουν τους πιστούς τους ότι όλα είναι καλά στην δοξασία τους. Με μια φωτεινή μοναδική εξαίρεση, οι περισσότεροι χρησιμοποιούν την ψυχολογία, μόνο στα σημεία εκείνα που θα ωφελήσουν την θρησκεία τους.

Ας δούμε λοιπόν κάποια από αυτά που λέει ως επιχειρήματα πως τα χρησιμοποιεί και τι θέλει να βγάλει ...

Ξεκινάει με τον Φρόιντ ως εξής:

Όσο για τον Φρόϊντ, οι κριτικές του για την θρησκεία -και ειδικά για τον Χριστιανισμό- είναι πασίγνωστες, και θα τις αναλύσουμε σε λίγο. Προς το παρόν, μας φτάνει να γνωρίζουμε πόσο βαθειά είχε απασχολήσει τον Φρόϊντ και την σκέψη του, το ζήτημα του Θεού και της θρησκείας.

[...]

Όπως και να 'χει το θέμα, σκοπεύω να δείξω πως οι ψυχολογικές θεωρίες -που χρησιμοποιούνται αρκετά επιτυχημένα για την ερμηνεία της θρησκείας- είναι δίκοπο μαχαίρι, που μπορεί να χρησιμοποιηθεί εξ ίσου για την ερμηνεία του αθεϊσμού. Η σάλτσα για τον πιστό είναι σάλτσα και για τον μη-πιστό.

Φυσικά εδώ κάνει μια πολύ απλή συναίρεση θεωρώντας ότι ξέρει καλά τι είναι αθεϊσμός και ότι έχει μία μονοδιάστατη αιτία, και φυσικά μπορεί να ψυχαναλυθεί με τον ίδιο τρόπο που αναλύονται ψυχολογικά οι θρησκείες ή η κάθε θρησκεία.

Για να καταλάβουμε τι εννοώ θα πρέπει να οριστεί ο άθεος. Αλλά πριν οριστεί, είναι προφανώς ανάγκη να οριστεί ο θεός. Φυσικά εδώ τα πράγματα από πλευράς επιστήμης και ψυχολογίας είναι δύσκολα. Θεϊστές υπάρχουν πολλοί και θεοί χιλιάδες. Μάλιστα ακόμα και η κάθε θρησκεία έχει χιλιάδες σχέτες που η κάθε μια βλέπει τον θεό της λίγο διαφορετικά από τους υπόλοιπους. Άρα από πλευράς επιστήμης είναι σχετικά δύσκολο να οριστεί ξεκάθαρα η έννοια “θεός”, πόσο μάλλον η έννοια “άθεος”.

Στην Δύση λόγω του χριστιανικού παρελθόντος, θεωρούμε σχεδόν δεδομένο, αν και δεν είναι, τον ορισμό του θεού ως τον Ιεχωβά, όπως περίπου τον φαντάζονται οι Εβραίοι, αλλά με δύο επί πλέον προσθήκες, του Χριστού και του Αγίου Πνεύματος, σε μια διανοητική κατασκευή που ορίστηκε τον 4ο αι. από την πρώτη και δεύτερη οικουμενική σύνοδο, και ανάλογα την σχέση έχει ή δεν έχει κάποιες ιδιότητες.

Είναι προφανές ότι ο συγγραφέας εδώ θεωρεί ως άθεο αυτόν που δεν δέχεται καμία πίστη στον Ιεχωβά αυτόν με ή χωρίς την προσθήκη που είπαμε, αφού δεν αναφέρεται στην θεότητα γενικά, φέρνει συνέχεια αποσπάσματα της Αγίας Γραφής και μάλιστα της Παλαιάς Διαθήκης για να τεκμηριώσει τα λεγόμενά του, και τέλος μιλάει ταυτόχρονα για χριστιανούς και Εβραίους. Βέβαια αν καταφέρει το “εγχείρημα” αυτό θα το δούμε στο τέλος. Το θέμα είναι ότι και από πλευράς αθεϊσμού σαν επιστήμονας (αν ήταν) μιλάει μονόπλευρα.

Συνεχίζοντας στο ίδιο πνεύμα προσθέτει:

Έτσι, μου φαίνεται σαν έγκυρη θεολογία, αλλά και έγκυρη ψυχολογία, να πούμε πως οι ψυχολογικοί παράγοντες μπορούν να αποτελέσουν εμπόδια για την πίστη και για την συμπεριφορά, και πως πολύ συχνά, μπορεί να υπάρχουν και υποσυνείδητοι παράγοντες επίσης. Επί πλέον, σαν πόρισμα, είναι λογικό να

προταθεί πως οι άνθρωποι ποικίλουν πολύ, ως προς το βαθμό που αυτοί οι παράγοντες υπάρχουν στην ζωή τους.

Μια θεώρηση που ισχύει για τα πάντα, αλλά χρειάζεται και θεολογική τεκμηρίωση γιατί μην ξεχνάμε το κοινό στο οποίο απευθύνεται. Και συνεχίζει, κάνοντάς μας να αναρωτιόμαστε τι ακριβώς σπούδασε στο Στάνφορντ:

Η Αγία Γραφή το λέει ξεκάθαρα, πως πολλά παιδιά –ακόμα και μέχρι τρίτης ή τέταρτης γενεάς- υποφέρουν από τις αμαρτίες των πατέρων τους, έστω και αν πρόκειται για αμαρτίες πατέρων που πιθανόν να ήσαν πιστοί. Εν ολίγοις, το πρώτο σημείο μου είναι, πως ορισμένοι άνθρωποι έχουν πολύ πιο σοβαρά ψυχολογικά εμπόδια για να πιστέψουν, απ' ότι έχουν άλλοι –σημείο που συγκλίνει με την ξεκάθαρη προτροπή της Γραφής πως δεν πρέπει να κρίνουμε τους άλλους, όσο και αν καλούμεθα να διορθώσουμε το κακό.

Νομίζω ότι η επιστημοσύνη του κυρίου αυτού τρώθηκε ανεπανόρθωτα μόνο από αυτή την θεώρηση. Το απόσπασμα-προτροπή της Αγίας Γραφής που βρήκε να χρησιμοποιήσει, δείχνει την θέση ενός ταγμένου χριστιανού, που δεν μπορεί ταυτόχρονα να είναι αντικειμενικός επιστήμονας και διαφαίνεται επίσης η τάση ενός φονταμενταλισμού που ξέρουμε καλά τι κινδύνους υποκρύπτει. Η αναφορά στις αμαρτίες που μεταφέρονται μέχρι τρίτης γενεάς, δείχνει ότι δεν έχει καταλάβει τίποτα από την ψυχανάλυση.

Και συνεχίζει με το γνωστό επιχείρημα της “ελεύθερης βούλησης” που έχει φανεί πλέον ότι δεν είναι και πολύ ελεύθερη, ξεχνώντας ότι υπάρχουν ένας σωρός θρησκείες και θεότητες, σαν ο Ιεχωβάς να είναι μοναδικός και χωρίς ανταγωνιστή, δηλαδή αγνοεί τα εκατομμύρια του κόσμου που δεν έχουν ιδέα για τον θεό του, αλλά άλλους θεούς:

Το δεύτερο σημείο μου, σαν αξίωση, είναι πως –παρά τις σοβαρές δυσκολίες στην απόκτηση πίστης- όλοι μας έχουμε παρά ταύτα την ελευθερία επιλογής να δεχθούμε τον Θεό, ή να Τον απορρίψουμε. Αυτή η αξίωση δεν έρχεται σε αντίθεση με το πρώτο σημείο.

Φαίνεται να υπάρχει μια διαδεδομένη αντίληψη σε μεγάλο μέρος της Δυτικής διανοούμενης κοινωνίας, πως η πίστη στον Θεό βασίζεται σε ένα σωρό από

παράλογες, ανώριμες ανάγκες και επιθυμίες, ενώ ο αθεϊσμός ή ο σκεπτικισμός προέρχεται από μια δήθεν λογική, σοβαρή εκτίμηση της πραγματικότητας.

Ακολουθεί η θεώρησή του για τα “τα κοινωνικά και προσωπικά κίνητρα” της αθείας, όπως τα φαντάζεται μετά από το προσωπικό του βίωμα:

οι λόγοι που έγινα και που παρέμεινα αθεϊστής-σκεπτικιστής από την ηλικία των 18 μέχρι τα 38 μου, ήσαν επιφανειακοί, παράλογοι και μάλλον χωρίς καμία διανοουμενίστικη ή ηθική ακεραιότητα. Οι κύριοι συντελεστές που εμπλέκονται στην επιλογή μου να γίνω αθεϊστής (αν και δεν τους είχα εντοπίσει τότε) είναι οι εξής: Ντρεπόμουν λιγάκι, που προερχόμουν από μια Μέσο-Δυτική Πολιτεία, επειδή φάνταζε τρομερά ανιαρή, στενόχωρη, και επαρχιώτικη. Σίγουρα, δεν είναι και τόσο ρομαντικό ή εντυπωσιακό, να κατάγεται κανείς από το Σινσινάτι του Οχάϊο, έχοντας ακαθόριστες, ανακατεμένες, Γερμανο-Αγγλο-Ελβετικές ρίζες... εν ολίγοις, να είσαι μια δυσβάσταχτα μεσοαστική προσωπικότητα... Αυτό το είδος κοινωνικής πίεσης έχει σπρώξει πάρα πολλούς μακριά από την πίστη στον Θεό, και απ’ όλα όσα συσχετίζονται -κατ’ αυτούς- με την πίστη αυτή.

[...]

Ένας άλλος κυρίαρχος λόγος που επιθυμούσα να γίνω αθεϊστής, ήταν πως επιζητούσα την αποδοχή των ισχυρών και «δικτυωμένων» επιστημόνων στον χώρο της ψυχολογίας.

[...]

Όμως, οι καθηγητές μου στο Πανεπιστήμιο Στάνφορντ, όσο και αν διαφωνούσαν επί των θεωριών της ψυχολογίας, ήσαν οπωσδήποτε ενωμένοι (απ’ όσα μπορούσα να διακρίνω) σε δύο πράγματα, ήτοι, την έντονη φιλοδοξία τους για ατομική καριέρα, και την απόρριψη της θρησκείας.

Έτσι, μάθαμε ότι οι καθηγητές στο Στάνφορντ είναι όλοι αθεϊστές και μάλιστα ενωμένοι στην αθεία τους όπως “μπόρεσε να διακρίνει” ο συγγραφέας. Το ενδιαφέρον είναι ότι ο “ψυχολόγος” αυτός, ενώ δείχνει μια ενοχική μεταμέλεια για την αθεϊστική εξέλιξη της εφηβικής του επανάστασης, προσπαθεί να κατηγορήσει συλλήβδην το σύνολο των καθηγητών του πανεπιστημίου του (ένα πανεπιστήμιο που είναι ολόκληρη πόλη), σαν να έφταιξαν αυτοί που δεν ήταν πιστοί, για το δικό του πρόβλημα.

Και συνεχίζει:

Τέλος, στην λίστα αυτών των επιφανειακών (αλλά οπωσδήποτε ισχυρών) παράλογων πιέσεων για να γίνω αθεϊστής, οφείλω να προσθέσω και την απλή, προσωπική μου άνεση.

[...]

Χωρίς να μπαίνω σε λεπτομέρειες, δεν είναι τόσο δύσκολο να φανταστείτε τις σεξουαλικές απολαύσεις που θα έπρεπε να απορρίψω, αν επρόκειτο να γίνω συνειδητός πιστός. Επίσης, ήξερα πως θα μου στοίχιζε σε χρόνο, και σε χρήμα. Θα υπήρχαν οι εκκλησιασμοί, οι εκκλησιαστικές συνάξεις, χρόνος για προσευχή και ανάγνωση της Γραφής, χρόνος για την βοήθεια συνανθρώπων... Αδύνατον... Ήμουν ήδη πάρα πολύ απασχολημένος. Προφανώς θα μου αναστάτωνε πολύ το πρόγραμμά μου, αν γινόμουν θρήσκος...

[...]

Δεν μπορώ παρά να υποθέσω, πως κάπως έτσι είναι οι ρηχοί λόγοι που κρύβονται πίσω από τις απόψεις πολλών απίστων...

[...]

Κάνοντας μια ανασκόπηση σε όλα αυτά τα κίνητρα, μπορώ να πω με κάθε ειλικρίνεια πως μια επιστροφή στον αθεϊσμό θα μου παρείχε τη ίδια γοητεία, με μια επιστροφή στην εφηβεία...

Τα κίνητρα λοιπόν για να γίνει άθεος ήταν να ξεφύγει από την μικροαστική ζωή της επαρχίας, να ενταχθεί στο πανεπιστημιακό κατεστημένο, να απολαύσει ελεύθερα και να έχει την προσωπική του άνεση. Δεν μας λέει από τι περιβάλλον ξεκίνησε -η προσωπική μου αίσθηση είναι ότι αυτό ήταν έντονα χριστιανικό και τελικά ποτέ δεν έφυγε πλήρως από μέσα του, αλλά στο θέμα μας δεν έχει και πολύ σημασία.

Φυσικά είναι προφανές ότι αυτά σαν κριτήρια αθεϊσμού, μπορεί να ισχύουν ίσως για μερικούς από τους εισερχόμενους στο Στάνφορντ, απαρίθμησε τέσσερις, αλλά σίγουρα δεν έχουν να κάνουν με το παγκόσμιο ρεύμα άρνησης της θρησκείας, που είναι πανάρχαιο, και φυσικά καμία σχέση με την ελληνική πραγματικότητα. Στην Ελλάδα η βολή, η άνεση είναι να μην είσαι αρνητής της θρησκείας. Αλλά τελικά ό,τι και να λέει ο συγγραφέας, ένας άνθρωπος που θέλει κοινωνική αναγνώριση πρέπει να δείχνει στους γύρω του ότι ασπάζεται το τρίπτυχο θρησκεία, πατρίδα, οικογένεια, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά στην Ευρώπη και την Αμερική ακόμα. Αυτή είναι η πραγματική βολή. Ειδικά στην Ελλάδα, αυτό είναι έτσι σε αισχρό σημείο και μάλιστα όχι τόσο στο θέμα της πατρίδας ή της οικογένειας, όσο κυρίως της θρησκείας. Δεν είναι λοιπόν καθόλου βολικό κοινωνικά να δηλώνει κάποιος άθεος.

Δεν αναφέρει καν σαν κριτήριο αθείας τον εχέφρονα νου που δεν δέχεται καμιά φαντασιακή θεώρηση χωρίς βάσιμο ορθολογικό έρεισμα.

Το θέμα της ηθικής έχει αναλυθεί ήδη. Ηθική υπήρχε πριν την θρησκεία και θα υπάρχει και μετά από αυτή. Από τα πρώτα φιλοσοφικά στοιχεία τεκμηρίωσης σε θέματα ηθικής είναι τα «Ηθικά Νικομάχεια» του Αριστοτέλη που δεν προβλέπουν καμιά θεϊκή πρόταση ή παρέμβαση στο θέμα της ηθικής, αλλά την πρακτική ανάγκη του ανθρώπου. Αλώςτε η κοινωνική ηθική που αντανακλάται στους νόμους των κοινωνιών δεν ταυτίζεται με την θρησκευτική ηθική, τουλάχιστον στις χώρες της Δύσης. Ο ίδιος ο Φρόιντ στο «Μέλλον μιας Αυταπάτης» (κεφ. 8) κάνει την διάκριση θεϊκής και κοινωνικής ηθικής και στην υπεροχή της κοινωνικής για το μέλλον του πολιτισμού.

Φυσικά οι θρησκευόμενοι έχουν πεισθεί απόλυτα και εδώ αδυνατεί ο Λόγος να κάνει κάνει κάτι, ότι η ηθική έχει εξωανθρώπινη προέλευση και δη από έναν ή πολλούς θεούς, ανάλογα τι πιστεύει ο κάθε θεϊστής. **Η λογική ότι “χωρίς θεό όλα επιτρέπονται”, έχει καταρριφθεί από την ίδια τη δράση των χριστιανών ή άλλων θεϊστών για την επικράτησή τους και όχι μόνον, που ακόμα και με θεό για πολλούς από αυτούς όλα επιτρέπονται και όλα τα έχουν κάνει.**

Πάμε τέλος στο ζουμί της υπόθεσης, στα “ψυχολογικά κίνητρα”. Αναφέρει λοιπόν στην συνέχεια για τον Φρόιντ:

Όπως είναι ευρύτερα γνωστό, η κεντρική Φροϋδική άποψη για την πίστη στον Θεό είναι πως μια τέτοια πίστη είναι επισφαλής, εξ αιτίας της ψυχολογικής της προέλευσης. Δηλαδή, θεωρεί πως ο Θεός είναι μια προβολή των ιδιαίτερων, έντονων, υποσυνείδητων επιθυμιών μας. «Θεός» είναι η εκπλήρωση επιθυμιών που πηγάζουν από τις παιδιάστικες ανάγκες για προστασία και ασφάλεια. Επειδή λοιπόν αυτές οι επιθυμίες είναι ως επί το πλείστον ασυνείδητες, η οποιαδήποτε άρνηση της ερμηνείας αυτής δεν πρέπει να θεωρείται αξιόπιστη.

Η αλήθεια είναι ότι ο Φρόιντ στο «Μέλλον της Αυταπάτης» που ασχολείται πάρα κάτω, αναλύει τις θρησκείες και την θρησκευτικότητα από κάθε λογική άποψη, προσθέτοντας ή μάλλον αναζητώντας την ψυχολογική προέλευση που αποτελεί ένα σχετικά μικρό τμήμα της ανάλυσης του.

Το συμπέρασμα όπως το θέτει ο συγγραφέας είναι λάθος. Δεν βγάζει αναξιόπιστη την επιθυμία για τον θεό, ως έχουσα ψυχολογική προέλευση. Πρώτα βγάζει την

θρησκεία άχρηστη, λογικά όπως είχαν κάνει άλλοι ήδη πριν από αυτόν, και μετά ψάχνει το ψυχολογικό κομμάτι όπως θα δούμε παρακάτω.

Παίρνει λοιπόν δύο φράσεις από το εν λόγω βιβλίο και τις παρουσιάζει πάρα κάτω.

Η πρώτη είναι: «Οι θρησκευτικές ιδέες έχουν προκύψει από τις ίδιες ανάγκες με όλα τα άλλα επιτεύγματα του πολιτισμού, ήτοι, εκ της ανάγκης για προστασία απέναντι στην συντριπτική δύναμη της φύσης» (σελ.21)(44).

Μόνο που η φράση έχει και συνέχεια: «Σε αυτή την ανάγκη προστέθηκε και ένα δεύτερο κίνητρο, αυτό της τάσης του ανθρώπου να διορθώνει τις επώδυνες ατέλειες του πολιτισμού, (εδώ μιλάει για την ηθική) που την αγνοεί για να βγάλει το συμπέρασμά του».

Η δεύτερη φράση είναι η: «Συνεπώς, τα θρησκευτικά πιστεύω είναι: αυταπάτες, εκπληρώσεις των αρχαιοτάτων, των πιο ισχυρών και πιο πιεστικών επιθυμιών της ανθρωπότητας... Όπως ήδη γνωρίζουμε, η τρομερή αίσθηση της αδυναμίας στην παιδική ηλικία προξένησε την ανάγκη για προστασία –για προστασία μέσω αγάπης– πράγμα που το παρείχε ο πατέρας... Έτσι, η αγαθή διακυβέρνηση μιας θείας Πρόνοιας κατευνάζει τον φόβο που έχουμε για τους κινδύνους της ζωής» (σελ. 30)(61).

Για να βγάλει το παρακάτω συμπέρασμα:

Στην πρώτη παράγραφο, ο Φρόυντ παραλείπει να παρατηρήσει πως τα επιχειρήματά του εις βάρος των θρησκευτικών πεποιθήσεων ισχύουν (για να χρησιμοποιήσουμε τα ίδια τα λόγια του) εξ ίσου για ΟΛΑ τα επιτεύγματα του πολιτισμού, συμπεριλαμβανομένης και της ίδιας της ψυχανάλυσης! Δηλαδή, αν η ψυχική προέλευση ενός διανοητικού επιτεύγματος ακυρώνει την αξία της αλήθειάς του, τότε, η Φυσική, η Βιολογία, πόσο μάλλον η ίδια η Ψυχανάλυση, είναι εξ ίσου ευάλωτη, από την ίδια κατηγορία.

Αυτό δείχνει κάποιον που δεν έχει διαβάσει Φρόιντ ή κάποιον που θέλει να αποκρύψει τι λέει ο Φρόιντ. Ειδικά ο Φρόιντ είναι από αυτούς που σε όλα τα θέματα μιλάει και για την αντίστοιχη επίδραση της ψυχανάλυσης. Στο συγκεκριμένο σημείο (νωρίτερα) μπορεί να μην μιλάει ειδικά για αυτήν αλλά μιλάει για τα άλλα επιτεύγματα του πολιτισμού. Φυσικά ο συγγραφέας εδώ προσπαθεί να βάλει την επιστήμη και την θρησκεία στο ίδιο καλούπι, μόνο που η

Φυσική, η Βιολογία και η Ψυχανάλυση, είναι αποδεκτές ως έχουν από την ανθρωπότητα από τα απτά επαναλαμβανόμενα αποτελέσματά τους και φυσικά δεν συμπεριφέρονται σαν θρησκείες, κάτι που και ο Φρόιντ τονίζει.

Συνεχίζει με τα αποφθέγματά του:

Στην δεύτερη παράγραφο, ο Φρόιντ κάνει μια άλλη περίεργη δήλωση, ήτοι, πως οι αρχαιότερες και «πιο πιεστικές επιθυμίες» της ανθρωπότητας ήσαν για την αγαπητική, προστατευτική καθοδήγηση ενός παντοδύναμου, αγαπητικού Πατέρα –για μια θεία Πρόνοια. Όμως, αν αυτές οι επιθυμίες ήσαν όντως τόσο δυνατές και αρχαίες όσο διατείνεται, θα περίμενε κανείς πως όλες οι προ Χριστού θρησκείες θα υπερτόνιζαν τον Θεό ως ένα αγαθό πατέρα. Αυτό όμως, κάθε άλλο παρά ίσχυε για την παγανιστική θρησκεία του Μεσογειακού κόσμου. [...] Μάλιστα, ο Ιουδαϊσμός και ακόμα περισσότερο ο Χριστιανισμός, είναι από πολλές απόψεις ξεχωριστές, ακριβώς λόγω της έμφασής τους στον Θεό ως αγαπητικό Πατέρα. Ας αφήσουμε όμως κατά μέρος αυτές τις δύο διανοουμενίστικες γκάφες...

Παραπλανητική λογική, απαντά μόνο σε εξειδίκευση του Φρόιντ· ο ίδιος ο Φρόιντ, κάνει πλήρη ανάλυση δημιουργίας του θρησκευτικού φαινομένου στο 3ο κεφάλαιο και στο τέλος του 3ου μιλάει για τον μονοθεϊσμό και λίγο πιο κάτω τονίζει: *“Οι θρησκευτικές αντιλήψεις που συνοψίσαμε πιο πάνω είχαν μια μακρά εξελικτική πορεία, στη διάρκεια της οποίας υιοθετήθηκαν από διαφορετικούς πολιτισμούς σε διάφορες φάσεις τους. Επέλεξα μια μόνο από αυτές τις φάσεις εξέλιξης αυτήν η οποία ανταποκρίνεται περισσότερο στην τελική μορφή που κυριάρχησε στον σύγχρονο λευκό χριστιανικό πολιτισμό μας”* (40).

Ήδη όμως στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφερόταν σε σύγχρονά του παραδείγματα και τελειώνει το κεφ 5 ως εξής: *“και στα παλαιότερα χρόνια άσκησαν οι θρησκευτικές αντιλήψεις μια ισχυρότατη επιρροή στον άνθρωπο παρά την αδιαμφισβήτητη έλλειψη πειστηρίων. Αυτό είναι ένα καινούργιο ψυχολογικό πρόβλημα. Πρέπει να θέσουμε το ερώτημα σε τι συνίσταται η εσωτερική δύναμη αυτών των δογμάτων και σε ποια συνθήκη οφείλουν την ανεξάρτητη από λογική επιβεβαίωση επίδρασή τους”*.

Σε απάντηση αυτών των δύο προχωράει ο Φρόιντ ότι αυτή *“Συνάγεται από την εξέταση της ψυχικής γέννησης των θρησκευτικών αντιλήψεων. Αυτές ενώ παρουσιάζονται ως κανονικές διδαχές, δεν είναι σε καμία περίπτωση ένα*

απόσταγμα πείρας, ή ένα τελικό συμπέρασμα της σκέψης, παρά αυταπάτες εκπληρώσεις των αρχαιοτάτων, των πιο ισχυρών και πιο πειστικών επιθυμιών της ανθρωπότητας... κ.λπ., κ.λπ.”.

Φυσικά, παρακάτω εξηγεί και τι εννοεί με τον όρο “αυταπάτες” καταλήγοντας ότι “ονομάζουμε μια πεποίθηση αυταπάτη, όταν η εκπλήρωση της επιθυμίας παίζει πρωταρχικό ρόλο στα κίνητρά της και παραβλέπουμε εδώ τη σχέση της με την υπαρκτή πραγματικότητα, με τον ίδιο τρόπο που και η ίδια η αυταπάτη παραιτείται από την επιβεβαίωσή της”.

Βλέπουμε λοιπόν ότι με δύο μικρά αποσπάσματα βγάζει τον Φρόιντ, τον δημιουργό και πατέρα της επιστήμης που σπούδασε ο συγγραφέας, άχρηστο που κάνει γκάφες, ενώ αν διαβάσει κανείς το πλήρες κείμενο έχει απόλυτη συνέπεια στην λογική. Αναρωτιέται λοιπόν κανείς, εάν δεν το διάβασε ή θέλει να πει κάτι για να πλήξει την επιστημονική συνέπεια του Φρόιντ και συνειδητά χρησιμοποιεί ό,τι θέλει, χωρίς να ενδιαφέρεται για την αλήθεια αυτών που λέει, αφού κανένα από τα πρόβατα που τον διαβάζουν δεν θα ψάξει ποτέ βιβλίο του άθεου Φρόιντ για να τον διαψεύσει.

Συνεχίζουμε λοιπόν με το κείμενο:

Μπορεί να αποδειχθεί, πως αυτή η θεωρία δεν είναι στην πραγματικότητα ένα αναπόσπαστο μέρος της ψυχανάλυσης, και συνεπώς, δεν μπορεί να επικαλείται οποιαδήποτε θεμελιώδη υποστήριξη από την ψυχαναλυτική θεωρία. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα αυτόνομο επιχείρημα. Στην πραγματικότητα, η κριτική στάση του Φρόυντ προς την θρησκεία και εναντίον της θρησκείας, είναι βαθιά ριζωμένη στις προσωπικές του προκαταλήψεις...

Μπορεί να αποδειχθεί λέει δεν το αποδεικνύει όμως. Αναφέρει ότι η ορολογία στο συγκεκριμένο βιβλίο δεν είναι τόσο ψυχαναλυτική και είναι επαναφορά της θεωρίας του Feuerbach, από την άλλη, ότι ο ίδιος ο Φρόιντ είπε ότι ήταν προσωπικές του απόψεις σε επιστολή στον πρώιμο ψυχαναλυτή και πιστό Προτεστάντη πάστορα και φίλο του Oscar Pfister.

Η ψυχαναλυτική θεώρηση γίνεται στο τέλος του 4ου κεφαλαίου (48-49) που είναι με αφορμή την θέση θεού-ζώου που είχε αναπτύξει στο Τοτέμ και Ταμπού και την προσωποποίηση του θεού στην κατεύθυνση της σχέσης παιδιού πατέρα. Στη σχέση δοξασίας αυταπάτης στο 6ο κεφάλαιο, και στο μισό 8ο κεφάλαιο για την αναλογία

με τις νευρώσεις που είναι καθαρά ψυχαναλυτικές, φυσικά σε όλο το κείμενο φαίνεται η επίδραση της στον ξεκάθαρο λόγο του Φρόιντ. Μπορεί λοιπόν το λεξιλόγιο να μην είναι το σύνηθες ψυχαναλυτικό, αυτό όμως χωρίς να εκλείπει, κάνει το βιβλίο πιο ευχάριστο στην ανάγνωση και τους θεϊστές πιο δυστυχείς.

Νομίζω όμως ότι σε αυτό μπορεί να δώσει απάντηση ο ίδιος ο Φρόιντ μέσα από το έργο του.

Στο τέλος του 3ου κεφ.: *“Και τώρα ιδού το ερώτημα: Τί είναι αυτές οι αντιλήψεις υπό το φως της ψυχολογίας, από που έλκουν την υψηλότετη εκτίμηση της οποίας χαίρουν και -για να προχωρήσουμε προσεκτικά- ποια είναι η πραγματική τους αξία;”* (41).

7ο κεφ.: *“Μετά αναδύθηκε μέσα μου το ερώτημα αν η δημοσίευση αυτού του κειμένου θα έφερνε συμφορά στην υπόθεση της ψυχανάλυσης. Δεν αρνούμαι ότι αυτό είναι δικό μου δημιούργημα, το οποίο έχει δεχτεί μεγάλη δυσπιστία και κακοβουλία. Όταν εκθέτω τόσο δυσάρεστες απόψεις, θα αρπάξουν την ευκαιρία να μεταθέσουν τις επιθέσεις τους από το πρόσωπό μου στην ψυχανάλυση. [...] Αυτός ο θόρυβος θα είναι πράγματι δυσάρεστος για μένα, κι αυτό λόγω του ότι πολλοί από τους συνεργάτες μου δεν συμμερίζονται τις αντιλήψεις μου για τα θρησκευτικά ζητήματα. Όμως η ψυχανάλυση άντεξε πολλές μπόρες, ας εκτεθεί λοιπόν και σε αυτήν. Όλα όσα είπα εδώ ενάντια στην αξία της αλήθειας των θρησκειών, δεν χρειάστηκαν την ψυχανάλυση, είχαν ήδη ειπωθεί πολύ πριν από την γέννησή της από άλλους. Αν με την βοήθεια της ψυχαναλυτικής μεθόδου επεξεργαστούμε επιχειρήματα ενάντια στον βαθμό αληθείας της θρησκείας, τόσο το χειρότερο για την θρησκεία· αλλά και οι υπερασπιστές της θρησκείας θα έχουν το δικαίωμα να χρησιμοποιήσουν την ψυχανάλυση, για να εκτιμήσουν σε όλο της το εύρος την συναισθηματική αξία του θρησκευτικού δόγματος” (73).*

Αυτό έδωσε νομίζω απάντηση στον κο Vitz για το αν είναι ή όχι κομμάτι της ψυχαναλυτικής θεωρίας ή προσωπικό πρόβλημα (όπως θέλει να νομίζει) του πρώτου ανθρώπου που έμαθε να ψυχαναλύεται μόνος του. Η αναφορά στο πρόβλημα συνεργασίας με τους συναδέλφους του που δεν μπορούν να δεχτούν τέτοια θέματα (είμαστε στο 1927, 6 χρόνια πριν την άνοδο του Χίτλερ) δείχνει τον τρόπο που έπρεπε να απευθύνεται σε θεϊστές χωρίς να αντιμετωπίσει πρόβλημα η ίδια η ψυχανάλυση. Φυσικά την πρόταση του Φρόιντ για την χρήση της ψυχανάλυσης από την θρησκεία για ανάδειξη των αληθειών της, προφανώς ήταν δύσκολη για τον κύριο Vitz και προτίμησε να ασχοληθεί με την αθεία

θεωρώντας το πιο βατό για αυτόν.

Ας δούμε όμως σε γενικές γραμμές την θεώρηση των θέσεων του Φρόιντ για την θρησκεία από τον Φρομ που είναι λίγο πιο συνεπής στο βιβλίο αυτό για να έχουμε μια πιο καλύτερη εικόνα, με πράσινα γράμματα είναι τα αντίστοιχα τμήματα που σχολίασε ο Vltiz:

“Η θρησκεία έχει τις ρίζες της στην αδυναμία του ατόμου να αντιμετωπίσει τις εξωτερικές δυνάμεις της φύσης και τις εσωτερικές ενστικτώδεις δυνάμεις του. Παρουσιάζεται η θρησκεία σε ένα πρώιμο στάδιο της ανθρώπινης ανάπτυξης όταν ο άνθρωπος δεν ήταν ακόμη σε θέση να χρησιμοποιεί την λογική του για να τις αντιμετωπίσει και πρέπει είτε να τις απωθεί είτε να τις δαμάζει με την βοήθεια άλλων συναισθηματικών δυνάμεων. Έτσι αντί να αντιμετωπίζει αυτές τις δυνάμεις με την λογική τις αντιμετωπίζει με άλλες αντισταθμιστικές συναισθηματικές δυνάμεις, που σκοπός τους είναι να καταστέλλουν και να ελέγχουν αυτά που ο άνθρωπος είναι ανίσχυρος να αντιμετωπίσει με την λογική.

Κατά την επεξεργασία αυτή ο άνθρωπος αναπτύσσει αυτό που ο Φρόιντ αποκαλεί “αυταπάτη” και που το υλικό της προέρχεται, από τις προσωπικές εμπειρίες της παιδικής του ηλικίας. Ο άνθρωπος ευρισκόμενος αντιμέτωπος με επικίνδυνες, ανεξέλεγκτες και ακατανόητες δυνάμεις, τόσο στον εσωτερικό όσο και τον εξωτερικό του κόσμο, ανατρέχει στο παρελθόν και φέρνει στη μνήμη του εμπειρίες που είχε στην παιδική του ηλικία, τότε που ένιωθε προστατευμένος από έναν πατέρα, τον οποίο θεωρούσε ως την υπέρτατη σοφία και δύναμη, και του οποίου την αγάπη και προστασία μπορούσε να κερδίσει υπακούοντας στις προσταγές του και αποφεύγοντας να παρακούσει τις απαγορεύσεις του.

Επομένως, σύμφωνα με τον Φρόιντ, η θρησκεία είναι επανάληψη των παιδικών εμπειριών. Ο άνθρωπος αντιμετωπίζει τις απειλητικές δυνάμεις, με τον ίδιο τρόπο που έμαθε, όταν ήτα παιδί, αντιμετωπίζει την ανασφάλειά του, δηλαδή με το να βασίζεται στον πατέρα, να τον θαυμάζει, να τον φοβάται. Ο Φρόιντ συγκρίνει την θρησκεία με τις ιδεοληπτικές νευρώσεις που συναντούμε στα παιδιά. Σύμφωνα με τη θεωρία του, η θρησκεία είναι συλλογική νεύρωση, που προκαλείται από συνθήκες όμοιες με κείνες που δημιουργούν τη νεύρωση της παιδικής ηλικίας, στην προσπάθειά του να δείξει γιατί οι άνθρωποι σχημάτισαν την ιδέα του θεού. Αλλά φυσικά βγαίνει επιπλέον ότι η χίμαιρα της θεϊστικής αντίληψης αποδεικνύεται όταν αποκαλυφθεί ότι είναι μια αυταπάτη, βασισμένη στους ανθρώπινους πόθους” (Φρομ, 22-).

Φυσικά το βιβλίο του Φρόιντ είναι ιδιαίτερα πλούσιο σε θέματα και απόψεις για τις θρησκείες και συνιστώ σε όποιον το βρει να το διαβάσει όλο (είναι άλλωστε σχετικά μικρό).

Ας δούμε τώρα πως θέλει να χρησιμοποιήσει ο Vitz την ιδέα-εμμονή του Φρόιντ στο Οιδιπόδειο και λέω εμμονή, γιατί ήταν ο πρώτος που το ανακάλυψε και αυτός που του έδωσε και περισσότερη σημασία. Οι μεταγενέστεροι ψυχαναλυτές δεν αρνούνται την σημασία του, αλλά δεν είναι τόσο απόλυτοι στην ολιστική επίδρασή του. Συνεχίζοντας λοιπόν την λογική ότι οι προηγούμενες θέσεις ήταν προσωπικό πρόβλημα του Φρόιντ, βγάζει το συμπέρασμα ότι έγινε άθεος από το πρόβλημα που είχε με τον πατέρα του:

Ο Φρόυντ πολύ συχνά περιέγραφε τον Θεό ως ένα ψυχολογικό ισοδύναμο του πατέρα, έτσι, μια φυσιολογική εκδήλωση ενός Οιδιπόδειου κινήτρου θα ήταν οι πανίσχυρες, ασυνείδητες επιθυμίες για την μη-ύπαρξη του Θεού. Συνεπώς, μέσα στο Φροϋδικό πλαίσιο, ο αθειϊσμός είναι μια αυταπάτη που έχει προκληθεί από την Οιδιπόδεια επιθυμία για θανάτωση του πατέρα και την αντικατάστασή του με τον εαυτό του. Το να συμπεριφέρεται κανείς σαν να μην υπάρχει ο Θεός, είναι μια προφανής -αλλά όχι τόσο διακριτικά καμουφλαρισμένη- επιθυμία να Τον θανατώσουμε, όπως επίσης, όταν βλέπουμε σε ένα όνειρο την μορφή του γονέα να φεύγει, ή να εξαφανίζεται, είναι εξ ίσου ένδειξη μιας τέτοιας επιθυμίας. Η έκφραση «Ο ΘΕΟΣ ΠΕΘΑΝΕ» δεν είναι παρά μια εκπλήρωση Οιδιπόδειας επιθυμίας, χωρίς προσωπείο...

Άρα για αυτόν το συμπέρασμα είναι προφανές:

Τώρα πλέον, ο άνθρωπος και όχι ο Θεός, είναι η συνειδητά εντοπισμένη, υπέρτατη πηγή καλωσύνης και ισχύος στο Σύμπαν. Οι ουμανιστικές φιλοσοφίες δοξάζουν τον άνθρωπο και τις «δυνατότητές» του, με τον ίδιο τρόπο που η θρησκεία δοξάζει τον Δημιουργό. Έχουμε μεταβεί -καθοδικά- από τον ένα Θεό, στους πολλούς θεούς, στο «όλοι είναι θεοί». Στην ουσία, ο άνθρωπος -με τον ναρκισσισμό και τις Οιδιπόδειες επιθυμίες του- παλεύει να επιτύχει, εκεί που απέτυχε ο Σατανάς, δηλαδή, να βάλει τον εαυτό του στον θρόνο του Θεού...

Επειδή και ο ίδιος αναρωτιέται για την γενίκευση που νωρίτερα έδωσε στο Οιδιπόδειο, βγάζει μια καινούργια έννοια αυτή του “προβληματικού πατέρα” που την υπερκαλύπτει.

Αναφέρει λοιπόν πάλι από τον Φρόντ:

Η Ψυχανάλυση, που μας έμαθε τον ενδόμυχο σύνδεσμο μεταξύ του πατρικού συμπλέγματος και τη πίστη στον Θεό, μας έδειξε πως ο προσωπικός Θεός λογικά δεν είναι τίποτε περισσότερο από ένα εξυψωμένο πατέρα, και καθημερινά μας αποδεικνύει πως τα νεαρά άτομα χάνουν την θρησκευτική τους πίστη μόλις καταρρεύσει η εξουσία του πατέρα τους.

Και αναλύει τι εννοεί στον όρο του “προβληματικός πατέρας”:

Μπορεί να είναι παρών, αλλά να είναι εμφανώς αδύναμος, δειλός, και ανάξιος σεβασμού, ακόμα και αν είναι «καλός» κατά τα άλλα.

Μπορεί να είναι παρών, αλλά να είναι σωματικά, σεξουαλικά ή ψυχολογικά βίαιος.

Μπορεί να απουσιάζει, λόγω θανάτου ή εγκαταλείποντας ή αφήνοντας την οικογένεια.

Ακολουθούν και άλλοι γνωστοί αθεϊστές που δεν τα είχαν καλά με τον πατέρα τους και το ρεπερτόριο μεγάλωσε με αυτούς που τον έχασαν νωρίς. Φέρνοντας στα χείλη μας την εξής προφανή ερώτηση: Μα όλοι όσοι απορρίπτουν ή χάνουν νωρίς τον πατέρα τους είναι άθεοι; Επειδή καταλαβαίνει το λογικό άλμα λέει και ο ίδιος παρακάτω:

Προφανώς, πρέπει να συγκεντρωθούν περισσότερες πληροφορίες για να υποστηριχθεί η θεωρία του «προβληματικού πατέρα», όμως οι πληροφορίες που ήδη υπάρχουν είναι ουσιώδεις. Είναι απίθανο, να είναι τυχαίες.

Όχι βέβαια, αλλά δεν φθάνει μια συνθήκη όσο και σοβαρή να είναι για να έχει μία ψυχολογική συνέπεια. Το θέμα είναι αν κάποιος που δεν είναι ενεργός αθεϊστής-σκεπτικιστής που συμμετέχει στα κοινά, έχει την διάθεση ή την δυνατότητα να εκφράσει τα προβλήματα που έχει με τον πατέρα του δημόσια; Η δημόσια αυτοψυχανάλυση προϋποθέτει συγκεκριμένο είδος ανθρώπου ίσως και κοινωνικού περίγυρου. Η έκφραση ενός οικογενειακού προβλήματος επίσης απαιτεί συγκεκριμένους ανθρώπους. Υπάρχουν πολλοί καθώς πρέπει άνθρωποι που δεν θέλουν τα “εν οίκω” να δημοσιοποιούνται και μια τέτοια ιδιοσυγκρασία ταιριάζει περισσότερο σε έναν χριστιανό παρά αθεϊστή.

Και στο τέλος καταλήγει:

Καταλήγοντας, επιτρέψτε μου να επισημάνω πως, όσο και αν υπερισχύουν τα επιδερμικά κίνητρα για να γίνει κανείς αθεϊστής, συνεχίζουν παρά ταύτα να υπάρχουν ριζωμένες και οι πιο βαθιές, και ανησυχητικές πηγές του αθεϊσμού.

Δηλαδή ο ίδιος γράφει ότι αυτά που λέει τελικά δεν είναι σοβαρά.

Το κείμενο δεν διαφέρει από αντίστοιχα κείμενα δήθεν επιστημόνων νεοαπολογητών. Ο κος Vitz δεν πήγε για να σπουδάσει ψυχανάλυση αλλά για να χρησιμοποιήσει την ψυχανάλυση και για να αποδείξει την αλήθεια της θρησκευτικής του σχέτας. Η προσπάθεια του να βρει τα “ψυχολογικά κίνητρα” του αθεϊσμού είναι γελοία, γιατί θεωρεί τον θεϊσμό του ως απόλυτα φυσιολογική κατάσταση, ενώ την έλλειψη πρόβλημα. Το χειρότερο όμως είναι ότι θέλει να γελοιοποιήσει την επιστήμη του και τον πρωτεργάτη της, αναφέροντας φανταστικές γκάφες και αναδεικνύοντας αφύσικη συμπεριφορά πίσω από την μη αποδοχή φαντασιακών θεοτήτων, όπως αυτών που δημιουργήθηκαν την εποχή του Χαλκού από Χαλδαίους βοσκούς, από έναν εχέφρονα νου που δεν μεγάλωσε σε θεϊστικό περιβάλλον ή που δεν αποδέχεται και δεν καταπίνει σαν θέσφατο, ότι του σερβίρει η παράδοση ή το περιβάλλον του, χωρίς προφανείς αποδείξεις.

Θα έλεγε κανείς ότι αν δεχθούμε την λογική του ευφάνταστου κυρίου Vitz, ο άνθρωπος από γεννησιμιού του είναι θεϊστής και δεν πρωτομαθαίνει για την θρησκεία από τους γονείς του και το περιβάλλον του, αλλά εγγενώς πιστεύει σε κάθε δοξασία των γονιών του, από κληρονομικούς ή ψυχολογικούς παράγοντες που υπήρχαν ήδη πριν γεννηθεί ή δημιουργήθηκαν αμέσως μετά την γέννηση και τον καθορίζουν, πράγμα τελείως παράλογο που φυσικά παρόλα αυτά, αφήνει έξω όσους γεννήθηκαν σε μη θεϊστικό περιβάλλον.

Η αναφορά του στην θεωρία του Φρόιντ περί ισοδυναμίας θεού πατέρα (εγώ θα έβαζα καλύτερα αντιστοίχισης), δεν δείχνει να τον αφορά, εκτός από το σημείο που αυτό επηρεάζει τους άθεους, που σημαίνει ότι όπως και όλοι οι φανατικοί θεϊστές, προτιμά την ασφάλεια της παιδικής ηλικίας και την ευθύνη και προστασία ενός υπερφυσικού μπαμπά, από την πραγματική του ενηλικίωση, που σημαίνει από πλευράς του, άρνηση της ανάληψης των ευθυνών του.

Δυστυχώς η σημερινή κοινωνία απαιτεί ενήλικες ανθρώπους, όπως λέει και ο Φρόιντ στο κεφ. 9, και όχι αιώνια παιδιά και παλιμπαιδισμούς κύριε Vitz.

Φιλίστωρ

Βιβλιογραφία

+

Φρομ Έριχ, «Ψυχανάλυση και Θρησκεία», μτφρ. Αιμ Μαρκίδη, εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα 1974.

Φρόιντ Σίγκμουντ, «Το Μέλλον μιας Αυταπάτης», μτφρ. Γιούλη Τσίρου, εκδ. Το ποντίκι, Αθήνα χχ.